

A MESÉTŐL A BALLADÁIG ÉS TÚL

TÓTH FERENC

Két világot őrzök magamban. Azt a világot, amely a logikus gondolkodás törvényei szerint összeálló ismeretekből épül fel előtünk a maga előtüremkedő új titkaival, és azt a másikat: a gyermekkoromban sajátommá vált népi tudás, népmese világát. Ha hallgatjuk a *mesét*, nem létező ellentéteivel, lerombolt határaival, a maga tudati kerítéstelenségével hat ránk. A benne megfogalmazott világunk nem ismer lehetetlent, ám éppen azért, hogy a csodák, a lehetséges cselekedetek és megoldások végtelen sorában nem véletlenszerűen, hanem a maga sajátos belső törvényei szerint válogat, válik ez a világ olyan alkotó cselekedetté, amelyben megvan az önmagunkkal és a múltunkkal való ismerkedés elengedhetetlen föltétele: az újraértékelés igénye.

Műfajbéli rokona, a *ballada* az elszenvedett tragédiák átélésére kényszerít, állásfoglalásra készítet, s ezzel megadja az átélt szenvedések kitermelte reakció: a cselekvés, a továbbgondolás lehetőségét. A teherviselés élménye kap benne hangot s az ebből az élmélyből kilépő dac, ellenállás és tragikus, s éppen ezek kimondásának a kényszerével magyarázható, hogy a népköltészetet éltető közösség mindmáig megtartotta a lehangoló, tragikus balladazárlatokat.

Egy *csodás* és egy *lényegmegragadó stilizált* világ. Mégis mindkettő a valóságos emberi élet korrekcióját és korrekcióigényét nyújtja. Mindkettő a maga sajátos eszközeivel. — Hol is van az a pont a mesében, ameddig a mese balladába vagy drámai magba fogható? — Olykor úgy tűnik, a mese csak ott kezdődik, ahol a balladának már vége van...

Ebben a töprengésbe kísérel meg beleszólni egy ballada, a *Kígyó-*

vőlegény és A kígyófiú titka című mesejáték. Mindkettőnek a *Kígyóvőlegény* mesénk a forrása.

KÍGYÓVŐLEGÉNY

— Mindenünk van, kedves uram,
csak amire vágyok, az nincs.
— Mi volna az? — mondd meg tüstént!
— Gyermeünk, ha lenne végre! —

Feljött a nap hétszer immár,
hetvenhétszer leáldozott.
Fekete csönd lapul benne,
elszívja a sugarát mind.

Az asszony ím: ég alatt hál,
gondolatja holdat rémít . . .
— Bárcsak lenne gyermekünk már,
ha épp kígyót szülhetnék is! —

Fölkel egyszer hajnalórán,
fűbe guggol, zöld harmatba . . .
— Édesanyám, szól a fiú —,
ne vizeljen a szemembe! —

Fut befelé s kiabálja:
— Kedves uram, jaj, mit szültem!
Kígyófiút, csúszómászót;
kívánságunk vad gyümölcsét. —

Asztal alatt gombolyagba'
ott alszik a kígyófiú.
Hetvenhétszer hetvenhetet,
s akkor fölmegey faltetőre.

Ott füttyörész még hét évig,
villanyelve napot görget.
— Nősülne tán — szól az apja —,
menj el, asszony, a faluba! —

Falu szélén három fa áll,
két-két ága mindahánynak;
három lánynak hat hajtása.
lábuk égnek, mind eladó.

A legnagyobb útnak indul,
lagzi után estébe dől.
Este elmúlt, éjfél is már,
éjfél után hideg éri.

Vörös vesszők az erei,
a karjait görcsbe rántják.
Kialtana, de a szó már
ott veszik az ölelésben.

— Ki fütyörész a faltetőn,
a fiunk tán násza után?
Menj el, asszony, a faluba:
ki jönne el a fiunkhoz? —

Falu szélén két fa áll még,
két-két ága mindkettőnek,
a két lánynak négy hajtása,
eget érnek lábaikkal.

A nagyobbik útnak indul,
lagzi után el is alszik.
Éjfél körül neszezést hall,
kígyó kúszik föl a karján.

A karjai jégcsapokból,
ereiben a vér ropog.
Napot lát egy pillanatra
az ég sarkán, aztán azt sem.

— Menj el, asszony, a faluba:
ki jönne el a fiunkhoz?
Faltetőre hágott megint,
nősülne tán, azért fütyül. —

Falu szélén egy fa áll még,
két ága van az árvának,
egy leánynak két hajtása,
eget ér a lábaival.

Útnak indul ez az egy is,
lagzi után várja párját...
Nem löki le az ágyáról:
mint a meder vízre várva.

Az ágy végén, közel nagyon,
fehér lábra szalad a fény.
Odadúszik most a kígyó,
megrázkódik, s férfivá lesz.

Új menyecskét hoz a reggel,
minden fűszál napot gurít...
— Nem fojtott meg, édes lányom,
mi a titka, mondd el nekünk?!

Mi a titka, hadd tudjuk meg,
a titokba beleeshetsz!
Mély az a kút, feneketlen,
szörnyek torka a forrása...

— Az én férjem kígyóbőrt hord,
de leveti, hogyha éj jön.
Haja, szeme feketéllik,
tekintete almafaág. —

— Estére egy csomó parázs
lesz lábadnál, édes lányom;
abba piszkáld bele titkon
férjednek csúf öltözetjét. —

S itt az este, hull a parázs,
füst kereng az ölelésen,
kígyóbőrszag a falakban,
az éjszaka repedezik.

— Mennem kell már, itt a hajnal,
észak felé, sötét várba . . .
Titkomat hát elárultad,
míg meg nem lelsz, átok sújtson!

Míg meg nem lelsz sötét várban,
új asszonyom mosolyában,
gyűrűidet le ne húzhasd,
gyermekedet meg ne szülhesd!

A KÍGYÓFIÚ TITKA

(mesejáték)

*(Sötét színpad. Csak a színpad bal oldalán, az előtérben álló
Mesélőre esik fény.)*

Személyek:	MESÉLŐ	I. LÁNY
	ANYÓ	II. LÁNY
	APÓ	III. LÁNY
	KÍGYÓFIÚ	KÓRUS

MESÉLŐ: *(sejtelmesen és meggyőzően)* Volt egyszer, hol nem volt hetedhét országon túl, még az Óperenciás-tengeren is túl volt, s az Üveghegyeken is túl volt. Volt itten a Várhegy alatt, a folyó túlsó partján egy rettenetes nagy fűzfa, s annak a fűzfának volt kilencvenkilenc ága, s kilencvenkilenc ágán kilencvenkilenc varjú. —

Elmentem hetedhét országon túlra, az Óperenciás-tengeren is túlra, még az Üveghegyen is túlra: a fehéren szikrázó Várhegy lábához, a rettenetes nagy fűzfa alá . . .

A fűzfa álmos volt már, pihenni vágyott, s ezért párnáját a sötét éjszakát a feje alá fektette. A fűzfának titka volt, attól nőtt ilyen nagyra. Amikor elálmosodott, a titka is levetette a csizmáját, és hű utasként gazdája álmaiba tért. Nem szabad bántanunk a fűzfa párnáját, mert kieshet belőle a titok, akkor pedig lehullanak a levelei, elszáradnak, szétöredeznek az ágai, s a varjak is itt hagyják . . . Akkor pedig mozdulatlaná dermed körülöttünk a levegő, és a fekete vagy acélkék színű károkozás is elhalkul, megszűnik fölöttünk.

Csak azt nézzük meg hát a fűzfa fölénk hajló ágai alatt,
amit megmutat nekünk . . .

(El. A színpad előtere megvilágosodik; a háttér félhomályában erdő, jobb oldalon a rettenetes nagy fűzfa, az erdő előtt kis házikó. Ablakán kiszűrődik a fény. Az ablak előtt egy hevenyészett padkán Apó és Anyó ül.)

ANYÓ: *(szomorúan)*

Mindenünk van, kedves uram,
Csak amire vágyok, az nincs . . .

APÓ: *(dühösen)* Mi volna az? Mondd meg tüstént!

ANYÓ: Gyermeink, ha lenne végre . . . *(Elálmodozva ringatja magát, kezét összekulcsolja az ölében. Dúdol.)* A mezőkön mindenfelé, utak mellett, udvarokon madarak közt, szárnyuk alatt égből . . . Mindenütt, hol játék terem, mindenütt csak őt keresem . . .

APÓ: *(komolyan)* Reng a szívem énnekem is, de mit tegyek erőszakkal?! Pedig tudom: várja más is, a faluban sok a lány, s van közöttük eladó is. *(Nehéz léptekkel el.)*

ANYÓ: *(lassan, tipegve jár-kei a ház előtt. Ellibeg a fák között, le a folyóig, letérdel, s imát motyog a holdnak. Alig látszik törékeny alakja, csak a hangja hallatszik.)*

Eljöttem jó sovány
Folyónak vizében;
Háromszor apadt ki,
Háromszor áradott,
Kezem parazsából
Három szenet kapott.
Három szenem szállj le,
Szállj a fenekére,
Mosdj meg sovány vízbe:
Hogyha hazaviszem,
S az ajtóra öntöm,
Csillagot teremjen,
Csillag-születésben
Gyermekekre leljen.

Gyermekemre leljen,
Még ha kígyófiú lesz is,
Még ha kígyófiú lesz is...

(Lassan előrejön a háttér félhomályából, köténye alatt kis pléh-tányért szorongat, majd óvatosan remegő kézzel kivieszi a köténye alól, és az ajtófélfára önti belőle a vizet.)

Jó sovány folyónak
Átlátszó vizéből...
Háromszor apadt ki,
Háromszor áradott,
Kezem paraszából
Három szenet kapott.
Három szenem leszállt,
Le a fenekére;
Sovány vízbe mosdott,
Sovány vízbe mosdott...
Nyíl ki, ajtóm, nyíl ki,
Gyermekemet add ki,
Még ha kígyófiú lesz is,
Még ha kígyófiú lesz is...

(Elindul újra a folyó felé, tányérkáját ott szorongatja a köténye alatt, és imát motyog a holdnak. Hangja alig hallatszik. Amikor a végére ér, lefekszik a fűre a fák alatt. Gombolyagba csavarodva alszik. A színpadfény halványabb.)

MESÉLŐ: Feljött a nap hétszer immár,
Hetvenhétszer leáldozott.
Fekete csönd lapul benne,
Elszívja a sugarát mind.

Az anyóka ég alatt hál,
Gondolatja holdba illan:
— Bárcsak lenne gyermekünk már —
Ezt motyogja álmaiban.

(Sejtelmesen.)

Fölkel egyszer hajnalórán,
Fűbe guggol, zöld harmatba...

(El. Az Anyó előrelibeg a háttér félhomályából, köténye alatt kis pléhtányért szorongat, majd óvatosan, remegő kézzel kiveszi a köténye alól, és az ajtófélféra önti belőle a vizet.)

ANYÓ: Jó sovány folyónak
 Átlátszó vizéből...
 Háromszor apadt ki,
 Háromszor áradott,
 Kezem parazsából
 Három szenet kapott.
 Három szenem leszállt,
 Le a fenekére;
 Sovány vízbe mosdott...
 Nyílj ki, ajtóm, nyílj ki,
 Gyermekeket add ki,
 Még ha kígyófiú lesz is,
 Még ha kígyófiú lesz is...

(Szélfúvás hallatszik, szikrázó fények pattognak körül a fákon s a rettenetes nagy fűzfa ágain. Az Anyó megretten, és még kisebbre zsugorodik. Miközben fúj a szél, és fények ugrálnak körül, a házikó ajtaja megnyílik, és kilép rajta a Kígyófiú.)

KÍGYÓFIÚ: *(átöleli a megrémült Anyót)*

Édesanyám, megszülettem,
 Egyenesen idejöttem...
 A folyóval együtt folytam,
 Hívásodat meghallottam,
 S kezéd égő parazsából
 Három szenet megfojtottam.
 Három szenet megfojtottam,
 S a szén-mélytől erőt kaptam...

ANYÓ: *(rémületében elfut)*

Kedves uram, jaj, mit szültem!
 Kígyófiút, csúszmászót;
 Kívánságunk vad gyümölcsét...

(A Kígyófiú behúzódik a házikó előtti pad alá.)

MESÉLŐ: A pad alatt gombolyagba',
Ott alszik a kígyófiú.
Hetvenhét-szer hetvenhetet,
S akkor fölme-gy faltető-re...

(A Kígyófiú föltápá-szkodik, kedvetlenül jár-ke-l a ház elő-tt, majd fellép a ház falára, és leül az eresze-ten. Füttyül.)

(Megjelenik Apó és Anyó. Anyó leül a padra, Apó pedig a fiút figyel-i.)

MESÉLŐ: Ott füttyörész még hét évig,
Még hét évig magányában.
Villanyelve napot görget,
Napot görget a szántásban...

APÓ: Nősülne tán, azért füttyül...
Menj el, asszony, a faluba!

(Anyó el. Egy ideig még hallatszik a füttyülés, majd a Kígyófiú leugrik a faltető-ről, és leplezett örömmel beme-gy a házikó-ba.)

MESÉLŐ: Falu szélén három fa áll,
Két-két ága mindahánynak;
Három lánynak hat hajtása:
Lábuk égnek, mind eladó.

A legnagyobb útnak indul,
Déli órán megérkezik...

(A jobb oldalon megjelenik a Kórus. Körbe állva énekelnek.)

Já-rom az új vár-nak az al-ját,
já-rom má-sod-ma-gam-mal.
Ti le-ány-lok ti le-ány-tok oly szép, oly ke-gyes,
ke-zem-be se ke-rít-he-tem a-rany-gyű-rű nél-kül,
sár-ga csiz-ma nél-kül
El-visz-szük a lá-nyo-dat, szép Ma-ris-ka asz-szony.

(Anyó és a Kígyófiú kívül járja a kört. A dal végén a körben állók hirtelen kifordulnak, a Kígyófiú megfogja a körben álló I. Leány kezét, és bevezeti a házikóba. Anyó leül a padra, s Apó is mel-lé. A színpadfény halványodik.)

MESÉLŐ: Este elmúlt, éjfél is már,
Éjfél után hidegebb lett...

(A házikó ablakában kialszik a fény. Sikoltás hallatszik bent-ről.)

A leány vad telet érez,
A karjait görcsbe rántja.
Vörös vesszők az erei:
Jégcsapok az ölelésben.

(A házikó ablakában kigyullad a fény. A színpadfény fölerősödik. A Kígyófiú kijön, föllép a faltetőre, és ismét fütyül. A már ismert dallamot halljuk.)

APÓ: (fölnéz)

Ki fütyörész a faltetőn,
A fiunk tán násza után? —
Menj el, asszony, a faluba:
Ki jönne el a fiunkhoz?

(Anyó el. Egy ideig még hallatszik a fütyülés, majd a Kígyófiú leugrik a faltetőről, és leplezett örömmel bemegy a házikóba.)

MESÉLŐ: Falu szélén két fa áll még,
Két-két ága mindkettőnek.
A két lánynak négy hajtása,
Eget érnek lábaikkal.

A nagyobbik útnak indul,
Déli órán megérkezik.

(A jobb oldalon megjelenik a Kórus. Körbe állva énekelnek. Anyó és a Kígyófiú kívül járja a kört. A dal végén a körben állók hirtelen kifordulnak, a Kígyófiú megfogja a körben álló II. Leány kezét, és bevezeti a házikóba. Anyó leül a padra. S Apó is mellé. A színpadfény halványodik.)

Ez a leány neszezést hall,
Kígyó kúszik föl a karján.
A karjai jégcsapokból,
Ereiben a vér ropog.

(A házikó ablakában kialszik a fény. Bentről sikoltás hallatszik.)

Még lát napot egy pillanatra
Az ég sarkán, aztán nem lát.

(A házikó ablakában kigyullad a fény. A színpadfény fölerősödik. A Kígyófiú kijön, föllép a faltetőre, és a már ismert dallamot füttyüli.)

APÓ: Menj el, asszony, a faluba:
 Ki jönne el a fiunkhoz? (Fölnéz.)
 Faltetőre hágott megint,
 Nősülne tán, azért füttyül.

(Anyó el. Egy ideig még hallatszik a füttyülés, majd a Kígyófiú leugrik a faltetőről, és leplezett örömmel bemegy a házikóba.)

MESÉLŐ: Falu szélén egy fa áll még,
 Két ága van az árvának;
 Egy leánynak két hajtása,
 Eget ér a lábaival.

 Útnak indul ez az egy is,
 Déli órán megérkezik.

(A jobb oldalon megjelenik a Kórus. Körbe állva énekelnek. Anyó és a Kígyófiú kívül járják a kört. A dal végén a körben állók hirtelen kifordulnak, a Kígyófiú megfogja a körben álló III. Leány kezét, és bevezeti a házikóba. Anyó leül a padra, s Apó is mellé. A színpadfény halványodik.)

 Ez a leány kedves leány,
 Mint a bölcső, ring az ágyon;
 Nem taszítja el a fiút,
 Hanem egyre simogatja.

(A házikó ablakában kialszik a fény.)

 Az ágy végén, közel nagyon,
 Fehér lábra szalad a fény.
 Odakúszik most a kígyó,
 Megrázkódik, s férfivá lesz.

(A színpadfény fölerősödik.)

Új menyecskét hoz a reggel,
Minden fűszál napot gurít...

(A házikó ajtajában megjelenik a III. Leány. Anyó feláll.)

ANYÓ: *(a kilépő III. Leányhoz)*

Nem fojtott meg, édes lányom?
Mi a titka, mondd el nekünk...

(A III. Leány vonakodik.)

Mi a titka, hadd tudjuk meg,
A titokba beleeshetsz!

(Sejtelmesen, a rémítés szándékával.)

Mély az a kút, feneketlen,
Szörnyek torka a forrása...

III. LEÁNY: *(enged a faggatózásnak)*

Az én férjem kígyóbbórt hord,
De leveti, hogyha éj jön.
Haja, szeme feketéllik,
Tekintete almafaág.

(Rajongással.)

Haja, szeme feketéllik,
Tekintete almafaág...

ANYÓ: *(cinkos büntudattal)*

Estére egy csomó parázs
Lesz lábadnál, édes lányom;
Abba piszkáld bele titkon
Férjednek csúf öltözetjét...

(Mind el. A színpadfény halványodik, majd teljesen kialszanak a fények. A házikó mellett parázs füstölög. Tompa fényénél a III. Leány hajlong.)

MESÉLŐ: *(vádló hangon és sejtelmesen)*

S jó az este, ott a parázs,
Füst kereng az ölelésen,
Kígyóbőrszag a falakban,
Az éjszaka repedezik.

*(Sárga fényben megjelenik a Kígyófiú: kígyóbőr nélkül, jelleg-
telenül.)*

KÍGYÓFIÚ: *(a III. Leányhoz)*

Mennem kell most, messze innen,
Észak felé, sötét várba...

(Vádlón.)

Titkomat hát elárultad,
Míg meg nem lelsz, átok sújtson!

Míg meg nem lelsz sötét várban,
Új asszonyom mosolyában,
Fehér Várhegy árnyékában,
Óriás-fűz párnájában,
Gyűrűidet le ne húzhasd,
Gyermekedet meg ne szülhesd...!

*(El. Utána szélfúvás, sötét, majd csend. A sötét csendben csu-
pán az ott maradt parázs füstölög.)*